

УДК 376-056.263]:373.3.091.3

СПЕЦИФІКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ОСВІТЬНОГО ПРОСТОРУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Замша А.В., к. психол. н.,
завідувач лабораторії жестової мови
Інститут спеціальної педагогіки
Національної академії педагогічних наук України
Мороз І.В., старший викладач кафедри військової підготовки
Національний авіаційний університет
Федоренко О.Ф., к. пед. н.,
науковий співробітник лабораторії сурдопедагогіки
Інститут спеціальної педагогіки
Національної академії педагогічних наук України

У статті розкрито проблему інклюзивного навчання студентів із порушеннями слуху у вищих навчальних закладах. Описано основні напрями діяльності центрів доступності. Розкрито специфіку надання послуг супроводу такими центрами різним категоріям клієнтів. Представлено диференціацію видів адаптацій освітнього простору вищих навчальних закладів відповідно до особливих потреб студентів із порушеннями слуху.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, глухі, інклюзивне навчання, комунікативні потреби, особливі освітні потреби, слабкочуючі, студенти з порушеннями слуху, центр доступності.

В статтє раскрыта проблема инклюзивного обучения студентов с нарушениями слуха в высших учебных заведениях. Описаны основные направления деятельности центров доступности. Охарактеризована специфика сопровождения такими центрами различных категорий клиентов. Представлена дифференциация видов адаптаций образовательного пространства высших учебных заведений в соответствии с особыми потребностями студентов с нарушениями слуха.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, глухие, инклюзивное обучение, коммуникативные потребности, особые образовательные потребности, слабослышащие, студенты с нарушениями слуха, центр доступности.

Zamsha A.V., Moroz I.V., Fedorenko O.F. SPECIFICS OF EDUCATION ACCESSIBILITY PROVIDING FOR HEARING IMPAIRMENT STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

This article describes the problem of inclusive education of hearing impairments students in higher education institutions. It characterizes the main activities of Accessibility Centers at such institutions. Also, it opens the specifics of support the different categories of clients. It presents the differentiation of adaptations of the higher education institutions educational space in accordance with the specifics of hearing impairments students' special needs.

Key words: deaf, hard-of-hearing, higher education institution, inclusive education, communication needs, special education needs, hearing impairment students, accessibility center.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки проблема інклюзивного навчання осіб із порушеннями слуху є однією з найбільш дискусійних. Втім, інклюзивному навчанню означеної категорії осіб у дошкільних та шкільних закладах приділяється науковцями значно більше уваги, ніж вирішенню цілого спектру проблем, що виникають під час інклюзивного навчання таких осіб у вищих навчальних закладах [8; 9; 12; 14].

Основним завданням інклюзивного навчання є соціонавчальне інтегрування студентів з особливими потребами в соціальне й академічне середовище вищого навчального закладу, що забезпечується шляхом

налагодження ефективної комунікації між суб'єктами навчального процесу [8; 11; 15]. У цьому контексті студенти із порушеннями слуху є специфічною категорією, своєрідність якої зумовлена їхніми особливими комунікативними потребами. Забезпечення цих комунікативних потреб в умовах вищого навчального закладу потребує створення доступного освітнього простору [19]. Це є досить серйозним викликом для будь-якого закладу. Зокрема, навіть у Саламанкській декларації зазначено, що, зважаючи на комунікативні потреби, означену категорію студентів доречніше навчати або в умовах спеціальних навчальних закладів, або в спеціальних групах [20]. Водночас спеціальних

вищих навчальних закладів в системі української освіти немає, а відкриття спеціальних груп у ВНЗ відбувається лише за наявності визначеної мінімальної кількості студентів із порушеннями слуху. Це певним чином обмежує реалізацію права таких студентів на доступ до вищої освіти, вільний вибір професії та вищого навчального закладу, що свідчить про невирішеність широкого спектру проблем інклюзивного навчання студентів із порушеннями слуху у ВНЗ. Поряд із цим кожен сучасний вищий навчальний заклад має бути здатен надавати якісні освітні послуги для різних категорій студентів, в т.ч. і з порушеннями слуху. Для цього такі заклади мають забезпечувати повний доступ студентів із порушеннями слуху до всіх аспектів життя у закладі. Таким чином, гострої актуальності набуває потреба у вирішенні проблем забезпечення доступності освітнього простору вищих навчальних закладів для студентів із порушеннями слуху як підґрунтя для отримання ними якісної освіти.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити проблему інклюзивного навчання студентів із порушеннями слуху у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Традиційно у більшості вітчизняних вищих навчальних закладів створення доступного освітнього простору для студентів із порушеннями слуху відбувалось інтуїтивно, без належного наукового обґрунтування та апробації технологій інклюзування. Крім того, відсутність системності в цьому питанні, дефіцит нормативного й методичного забезпечення, відповідних кадрових та фінансових ресурсів негативно впливає на даний процес.

Важливо зазначити, що створення доступного для студентів із порушеннями слуху освітнього простору у ВНЗ означає також і те, що до таких студентів висуваються такі ж вимоги щодо рівня освіченості та підготовки, як і до чуючих.

Аналіз досвіду систем освіти в розвинутих країнах вказує на те, що у ВНЗ створення доступного освітнього простору для студентів із порушеннями слуху здійснюється так званими центрами доступності [3; 8; 11; 18]. Загалом центр доступності є відділом вищого навчального закладу, що забезпечує розумне пристосування (адаптацію) освітнього простору закладу відповідно до специфіки потреб студентів з особливими освітніми потребами, в т.ч. із порушеннями слуху.

Центри доступності забезпечують:

- підготовку інформаційних матеріалів для всіх груп, яким надається супровід. Зокрема, йдеться про створення: брошур для учнів із особливими освітніми потребами

щодо опису системи супроводу, який пропонує заклад; путівників та довідників для чуючих студентів та викладачів із питань, які стосуються студентів із особливими освітніми потребами. До прикладу, заклади, у яких навчаються студенти з порушеннями слуху, розробляють довідники «Жести ввічливості» тощо;

- створення банку даних навчальних матеріалів в альтернативних форматах. Зокрема, для студентів із порушеннями слуху центри повинні створити базу відеоматеріалів (із субтитрами або перекладом на жестову мову), спеціально адаптованих комп'ютерних програм та ін.;

- моніторинг стану доступності освітнього простору ВНЗ, визначення перспективних планів для підвищення цього показника;

- визначення політики доступності закладу;

- підготовка і підвищення кваліфікації фахівців центру.

До компетенції таких центрів доступності входить супровід трьох категорій суб'єктів навчання:

- абітурієнтів і студентів із особливими освітніми потребами шляхом провадження низки різномірних адаптацій приміщень кампусу, навчальних матеріалів, процесу навчання та системи оцінювання тощо;

- науково-педагогічних кадрів і фахівців закладу, професійна діяльність яких пов'язана із взаємодією зі студентами з особливими освітніми потребами шляхом консультування і проведення тренінгів для їхнього ознайомлення зі специфікою пристосування освітнього простору закладу відповідно до потреб різних категорій осіб із особливими освітніми потребами та налагодження ефективної міжфахової співпраці між викладачами та асистентами викладача, перекладачами жестової мови, конспектувальниками;

- студентів із типовим розвитком, які навчаються поруч із студентами з особливими потребами шляхом консультування, проведення тренінгів й інших заходів пропедевтичного характеру для пояснення особливостей таких студентів й налагодження ефективної взаємодії з ними [7]. Приміром, організація для чуючих студентів тренінгу з вивчення основ жестової мови, деяких аспектів культури та історії глухих, відзначення Дня глухих тощо.

Для здійснення супроводу студентів із особливими потребами для них призначається координатор з питань доступності, який управляє наданням відповідних послуг (адаптацій), що надаються студентові, та контролює їхню якість. Відтак координатор

має підтримувати постійний зв'язок із студентом. Наприклад, традиційно для з'ясування питання про відповідність комунікативним потребам студента з порушеннями слуху особливостей перекладу перекладачу жестової мови надається три тижні апробаційного періоду, після якого координатор приймає остаточне рішення про те, чи й далі цей перекладач здійснюватиме комунікативний супровід підшефного йому студента.

Варто зазначити, що враховуючи те, що у вищих навчальних закладах навчаються повнолітні особи, то спектр послуг, необхідних студентові з особливими освітніми потребами, він визначає самостійно.

Доцільно розрізняти декілька видів адаптацій, які мають забезпечуватися ВНЗ:

– адаптація віртуального середовища закладу, зокрема сайту. Так, для абітурієнтів із порушеннями слуху має бути розміщено відеокліпи з інформацією про заклад, спеціальності, відгуки випускників та послуги центру доступності, має розміщуватися різна інформація із субтитрами та перекладом на жестову мову;

– адаптація навчальних приміщень. Для забезпечення їх доступності для студентів із порушеннями слуху мають надаватися допоміжні технології (FM-system), комп'ютерні програми із занотовування з голосу та озвучування писемного тексту. Водночас має постійно контролюватися звукове середовище навчальної аудиторії, зокрема шумовий фон, специфіка матеріалів оздоблення цих приміщень, а також візуальне середовище; зокрема, забезпечуватися достатнє освітлення, візуальна сигналізація, наочність та використовуватися телекомунікаційні технології для презентацій. Крім цього, до навчальних приміщень має бути забезпечено вільний доступ для супроводжуючого персоналу (конспектувальників, перекладачів жестової мови, асистентів та ін.). Також таким студентам має бути надано пріоритет у виборі місця для навчання;

– адаптація кампусу (навчальний та адміністративний корпуси, бібліотека, гуртожиток, земельна ділянка тощо). Зокрема, для студентів із порушеннями слуху має бути передбачено: засоби контактування з представниками закладу шляхом використання Skype, sms, e-mail, факс тощо; візуальні дзвінки, особливо в кімнатах гуртожитку; засоби візуального й наочного подання інформації – приміром, студентам мають видаватися мапи кампусу та ін.;

– адаптація навчальних матеріалів відповідно до особливостей сприймання певних категорій студентів із особливими освітніми потребами;

– адаптація процесу навчання. Навчання студентів із порушеннями слуху досить часто відбувається за посередництва перекладачів жестової мови, що вимагає спеціальної організації процесу навчання та взаємодії його з викладачем; також можуть бути застосовувані сучасні інтернет-ресурси, приміром, такі як Google for Education (сервіс Classroom) [16];

– адаптація процедури оцінювання навчальних досягнень студентів із особливими освітніми потребами може забезпечуватися шляхом: збільшення часу на складання тестів, іспитів або відстрочення складання іспитів; створення спеціального простору для складання іспитів (надання послуг перекладача жестової мови); використання програмного забезпечення, спеціально створеного для певної категорії студентів; процедури тестування, писемне складання іспитів замість усних або навпаки.

Розглядаючи проблему забезпечення доступності освітнього простору ВНЗ відповідно до комунікативних потреб студентів із порушеннями слуху, неможливо оминати питання про роль перекладача в цьому процесі.

Провідною функцією перекладача в інклюзивних умовах навчання є підтримка та супровід комунікації для забезпечення повноцінної взаємодії студентів із порушеннями слуху з чуючими одногрупниками, викладачами та іншим персоналом вищого навчального закладу [1; 2; 6; 21].

Специфіка перекладацької діяльності перекладача має відповідати не лише індивідуальним комунікативним потребам кожного зі студентів із порушеннями слуху, яким надає послуги конкретний перекладач, а й завданням навчання [2; 4; 10]. Крім того, перекладач має володіти не лише національними жестовою та словесною мовами, а також калькованим жестовим мовленням, мануоральним мовленням, кількома дактильними абетками, національною, англійською та грецькою задля правильного позначення символів, що використовуються в таких науках, як математика, фізика, хімія, програмування тощо [5].

Варто зауважити, що перекладач має здійснювати саме переклад, а не переказ того, про що йде мова. Саме тому перекладач має перекладати навіть тоді, коли студент із порушеннями слуху не дивиться на нього.

Переклад є інтелектуально та фізично напруженою діяльністю, тому вимагає раціонального регламенту роботи. У більшості розвинених країн перекладач працює по 30–45 хв. із перервами по 5–10 хв. [21]. Недотримання такого регламенту призводить

до накопичення втомі у перекладача, наслідком чого є зниження якості перекладу.

У процесі навчання перекладачі жестової мови традиційно використовують техніку синхронного перекладу. Ефективність перекладу в таких умовах залежить не лише від професійних якостей перекладача, а й від налагодженості співпраці між ним та викладачем [9; 13; 17]. Особливо важливим аспектом їхньої співпраці є підготовка до проведеного заняття. Для ефективного навчання викладач має завчасно надати перекладачу:

- конспекти/тези заняття;
- приклади завдань, що будуть на занятті;
- термінологічний словник заняття із переліком понять та їх тлумаченням;
- у випадку якщо на занятті буде демонструватися відео без субтитрів, необхідно надати це відео для попереднього опрацювання перекладачем.

Наслідком невиконання цих умов є допущення перекладачем помилок: спрощення, перекручування, пропуску певних елементів змісту висловлювань викладача.

Варто зауважити, що перекладач несе відповідальність лише за якість супроводу процесів комунікації. У той час як за якість процесу навчання несе повну відповідальність викладач. Саме викладач повинен пояснювати навчальний матеріал, організовувати навчання, готувати навчальні матеріали тощо.

Відтак викладачі інклюзивних груп мають дотримуватися низки принципів та правил навчання студентів із порушеннями слуху. Зокрема, викладачі мають звертатися до таких студентів безпосередньо, називаючи або на ім'я, або використовуючи займенник «ви» й уникати висловлювань типу: «скажіть йому», «передайте йому», «спитайте у нього, що він записав?». Крім цього, у процесі викладання слід уникати тривалих монологів, оскільки вони викликають значне напруження збереженого у студентів із порушеннями слуху зорового аналізатора. Внаслідок таких перевантажень студенти швидко втомлюються й втрачають інтерес до навчання, також у них може погіршуватися здоров'я. Викладачі мають звикнути, що при використанні наочних матеріалів (презентації, відео, таблиці тощо) їх треба коментувати не одночасно із тим, як вони демонструються студентам, а по чергово: спочатку – демонстрування, потім – коментарі або навпаки, оскільки одночасно візуально сприймати наочну демонстрацію та переклад коментарів вкрай складно. Саме на опанування вказаними знаннями мають бути спрямовані тренінги для науково-педагогічного складу вищого навчального закладу.

Особливу увагу при навчанні студентів із порушеннями слуху слід приділити вирішенню питання про ведення ними конспектів. Такі студенти не можуть одночасно сприймати переклад і занотовувати конспект, оскільки для обох цих дій потрібний візуальний контроль. Існує кілька варіантів вирішення цієї проблеми, яким можуть посприяти центри доступності ВНЗ. Перший варіант – визначити однокласника, який надаватиме свої конспекти студентам із порушеннями слуху. Або ж викладачі можуть завчасно надавати таким студентам підготовлені конспекти чи тези занять, щоб вони могли ознайомитися та в процесі заняття робити лише певні уточнення. Третій спосіб – запросити професійного конспектувальника.

Висновки. Забезпечення доступності освітнього простору вищого навчального закладу для студентів із порушеннями слуху є вкрай складним завданням, викликом для адміністрації та викладацького складу будь-якого закладу. Успішність цього процесу потребує комплексного підходу, спеціальної підготовки викладачів, залучення у навчальний процес інших фахівців та належних фінансових ресурсів для створення і функціонування центрів доступності у вищих навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адамюк Н.Б. Перекладач у навчальному закладі як модель жестової мови для глухих студентів / Н.Б. Адамюк // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції ООН про права інвалідів: тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ – 18–19 листопада 2015 р.). – К.: Університет «Україна», 2015. – С. 4–6.
2. Адамюк Н.Б. Перекладач у вищому навчальному закладі як модель жестової мови для глухих студентів / Н.Б. Адамюк // Педагогічні науки: збірник наукових праць. – 2016. – Вип. LXIX, том 3. – С. 7–12.
3. Дробот О.А. До питання методів навчання дітей з порушеннями слуху / О.А. Дробот // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – 2006. – Вип. 7. – С. 10–14.
4. Дробот О.А. Роль і місце жестової мови глухих (історичний огляд) / О.А. Дробот // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – 2006. – Вип. 8, Ч. 2. – С. 136–140.
5. Замша А.В. Порівняльний аналіз монологічного та білінгвального підходів до навчання дітей з порушеннями слуху / А.В. Замша // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2014. – Вип. 5, Т. IV(55). – С. 175–183.
6. Замша А.В. Роль жестової мови у розвитку особистості нечуючої дитини / А.В. Замша // Жестова мова й сучасність. – 2010. – № 5. – С. 238–247.

7. Замша А.В. Соціальні стереотипи сприймання чужинечинечуючої людини / А.В. Замша, М.В. Нестеренко // Жестова мова й сучасність. – 2009. – № 4. – С. 273–293.
8. Колупасва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія / А.А. Колупасва. – К.: САМ-МІТ-книга, 2008. – 270 с.
9. Колупасва А.А., Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: [навчально-методичний посібник] / [А.А. Колупасва, Е.А. Данілавічюте, С.В. Литовченко]. – К.: Видавнична група «А.С.К.», 2012. – 197 с.
10. Кульбіда С.В. Науково-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих: [монографія] / [С.В. Кульбіда]. – К.: Поліпром, 2010. – 503 с.
11. Таранченко О. Концепція розвитку системи освіти осіб з порушеннями слуху в Україні (проект) / О. Таранченко, О. Федоренко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2015. – № 1(73). – С. 26–33.
12. Таранченко О.М. Розвиток системи освіти осіб з порушеннями слуху в контексті поступу вітчизняної науки та практики: [монографія] / [О.М. Таранченко]. – К.: О.Т. Ростунов, 2013. – 483 с.
13. Федоренко О. Особливості впровадження технології спільного викладання у процес навчання учнів із порушеннями слуху в різних типах освітніх закладів / О. Федоренко // Особлива дитина: навчання і виховання. – № 4(72). – 2014. – С. 75–80.
14. Федоренко О.Ф. Педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання: автореф. дис... на здобуття наук. Ступеня канд. пед. Наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / О.Ф. Федоренко. – К., 2015. – 21 с.
15. Федоренко О.Ф. Особливості соціальної інтегрованості молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання / О.Ф. Федоренко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2015. – № 1(73). – С. 79–85.
16. Федоренко О.Ф. Мультимедійний супровід у навчально-виховному процесі дітей з порушеннями слуху / О.Ф. Федоренко // Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання. – 2011. – Вип. 2. – С. 206–213.
17. Antia, S. D., Stinson, M. S., Gaustad, M. G. (2002). Developing membership in the education of deaf and hard-of-hearing students in inclusive settings. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 7, 214–229.
18. Deppeler, J. Developing inclusive practices: Innovation through collaboration. What works in inclusion, 125-138.
19. Drobot, O. (2015). Formation of the communication skills of deaf preschool children in the conditions of bilingualism. *The Advanced Science Journal*, Issue 6, pp. 79-87.
20. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. World Conference on Special needs Education: Access and Quality, Spain, Salamanka, 1994, June 7-10. UNESCO.
21. Wit, M. de (2011). A sign language interpreter in inclusive education: The view of deaf persons on their quality of life. MA Thesis.

УДК 37.013.42:374

ОСВІТА СУСПІЛЬСТВА ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МАРГІНАЛЬНИМ СІМ'ЯМ

Земба Б.А., к. пед. н.
Жешівський університет

У статті розглядається проблема підтримки маргінальних сімей у сучасному польському суспільстві. Доводиться необхідність пошуку нових підходів в організації допомоги найбільш вразливим категоріям населення з боку суспільства. Підтверджується важливість освіти суспільства як запоруки формування впевненості у власних потенційних можливостях, здобуття нових знань, умінь і навичок для якісної зміни власного життя та життя близьких людей.

Ключові слова: освіта, соціальна допомога, маргінальність, соціальна допомога, знання.

В статье рассматривается проблема поддержки маргинальных семей в современном польском обществе. Доказана необходимость поиска новых подходов в организации помощи наиболее уязвимым категориям населения со стороны общества. Подтверждается важность образования общества как залога формирования уверенности в собственных потенциальных возможностях, получения новых знаний, умений и навыков для качественного изменения собственной жизни и жизни близких людей.

Ключевые слова: образование, социальная помощь, маргинальность, социальная помощь, знания.

Ziembra B.A. EDUCATION SOCIETY AS AN ELEMENT OF SOCIAL ASSISTANCE TO MARGINALIZED FAMILIES

The article discusses the issue of support for marginalized families in contemporary Polish society. Reaffirms the necessity of searching new approaches in the organization of assistance to the most vulnerable people in society. Reaffirms the importance of education in society as key to the formation of confidence in their own potential, acquire new knowledge, abilities and skills necessary to change their own lives and the lives of loved ones.

Key words: education, social assistance, marginality, social assistance, knowledge.